

Ștefan MUNTEANU

Demetrio Marin despre indianismul lui Eminescu (III)

În înțelegerea lui Demetrio Marin, poemul „Luceafărul” oferă esența viziunii eminesciene asupra conceptului de femeie, precum și asupra conceptului de bărbat, ambele concepte putând fi lămurite prin raportare la filosofia indiană. Iar această raportare fiind mediată, în cea mai mare parte, de filosofia lui Schopenhauer. Despre cât de depășită este afirmația privind medierea schopenhaueriană am argumentat suficient până acum. Rămâne să centrez discuția asupra explicațiilor privind cele două concepte. O voi face în ordinea cronologică a formulării punctelor de vedere de către Demetrio Marin.

Studiul „Influența gândirii indiene antice asupra conceptului de femeie la Mihai Eminescu” a fost publicat, cum am arătat deja, în 1955, ca un fel de sinteză parțială a unei lucrări mai ample „Pentru o mai bună înțelegere a lui Eminescu: indianismul și creștinismul în spiritualitatea sa”, despre care spunea că urmează să apară, dar care nu a mai fost editată niciodată. Din această mai veche „cercetare”, preia prejudecata potrivit căreia „factorii determinanți ai spiritualității eminesciene sunt considerați a fi creștinismul, pe de o parte, și gândirea indiană antică (indianism, în sensul larg al cuvântului), pe de altă parte. Cel de-al doilea coeficient al formării spirituale pătrunde și sufletul său, pe nesimțite la început, prin intermediul lecturilor germane, pentru ca apoi să producă în mod treptat o transformare interioară fundamentală, așa spune chiar o adevărată revoluție, cu consecințe incalculabile pentru echilibrul poetului” (p. 83). Convingerea lui Demetrio Marin este aceea că cele două concepții își dispută supremația asupra spiritualității lui Eminescu, uneori violent, în întreața sa cugetare, fapt ce poate fi observat pornind chiar de la noțiunile simple, obișnuite, precum cele de „femeie”, „bărbat”, ori conceptul de „Dumnezeu”.

În ce privește atitudinea lui Eminescu față de femeie, disputa celor două concepții este prezentată astfel: „când o divinizează, transformând-o în «înger blând ca ziua de magie», «minune cu ochi mari și mână rece», «icoană a pururii verginei Maria», «icoană de lumină», când o împrășcă cu noroiul teribilelor sale invective: mincinoasă, infidelă, «rece și cochetă, cu toane ca și luna în aprilie, plină de lingușiri și viclenii, ușuratecă și schimbătoare sau chiar prefăcută și coruptă», «cu mintea scurtă și haine lungi»” (p. 84).

Se subînțelege că, potrivit concepției lui Demetrio Marin, atunci când Eminescu „divinizează” femeia se situează în concepția creștină. „Femeia este îngerul său păzitor, care-l duce pe calea cea dreaptă, este «femeia între stele și steaua între femei», căreia Eminescu i se închină” (p. 84). Ce înseamnă aceasta? „Este aproape inutil să mai evidențiem faptul că această femeie se află, pe plan ontologic, la același nivel cu bărbatul, cu masculul: o ființă întru totul egală din punct de vedere spiritual, superioară chiar, în măsura în care femeia-înger răspândește lumină chiar și în întunericul care însoțește demonul, rebelul împotriva a tot și a toate, cum se autodescrie poetul însuși” (p. 85). Este tipul de femeie – crede exegetul – care apare încă din primele creații poetice eminesciene, respectiv în „Venere și Madonă” ori „Mortua est!”, dar și în poeme ulterioare, precum „Freamăt de codru” sau „Atât de fragedă”.

Referindu-se la „Atât de fragedă”, Demetrio Marin folosește prilejul de a reaminti că în spiritualitatea lui Eminescu nu se întâlnește doar influența schopenhaueriană, cum credea George Călinescu, ci se întâlnesc cele două concepții mistice, respectiv creștinismul și budismul. Drept urmare, idealul eminescian de femeie, pentru prima parte a creației sale, nu coincide cu cel schopenhauerian, instinctiv, cum lăsa să se înțeleagă Călinescu, ci „idealul de femeie al poetului este cel creștin, cast, serafic” (p. 90). Dar, continuă exegetul, problema esențială „nu este de a rezolva dilema coexistenței celor două tipuri de femei, care pot fi reduse, așa cum am încercat să facem noi, la un singur tip fizico-spiritual, ci de a explica faptul că, față de aceeași femeie, Eminescu are pe rând două atitudini de-a dreptul opuse: când o divinizează, când o acoperă de invective. De la apoteoză la apostazie, la blestem chiar, este o răsturnare totală a modului de apreciere, care nu poate fi explicată în cadrul creștinismului, nici prin intermediul contrastului (arbitrar) dintre cele două tipuri de femei, una spirituală și rece iar cealaltă senzuală și arsă de instinct, cum voia Călinescu” (p. 93). Dar Demetrio Marin nu acceptă nici soluția lui Călinescu de interpretare evolutivă a afectivității eminesciene, de trecere de la „vigoarea tinerească” la „oboseala afectivă”. „Această schimbare în atitudinea eminesciană ar fi, în acest caz, datorată contrastului dintre «idealul» poetului și tipul concret de femeie întâlnit în viața fenomenală” (p. 93).

Demetrio Marin reține totuși din explicația cronologică a lui Călinescu ideea, pe care o consideră adevărată, „care se referă la accentuarea tot mai puternică în sufletul lui Eminescu a viziunii negative asupra femeii” (p. 95). Și constată că, prin poezia „S-a dus amorul”, se observă o răsturnare a concepției eminesciene privind femeia. „Repetăm însă că acest fapt nu poate fi atribuit nici experienței erotice majore, care l-ar pune pe poet tot mai mult în contact cu tipul concret de femeie ce contrastează cu tipul său ideal, nici trecerii treptate «de la vigoarea tinereții la oboseala afectivă», tot mai pronunțată la Eminescu” (p. 95). Atunci, care este explicația? Iată răspunsul: „Se pare că experiența personală în iubire i-a confirmat poetului existența unei alte concepții, diferită, ba chiar opusă creștinismului, conform căreia femeia nu este un înger păzitor, întrucât ea, cu natura ei specifică, instinctuală, cu eleganta ei, cu dragălașenia ei, cu cochetăria, cu frivolitatea ei înăscută, cu minciunile și înșelătoriile ei, constituie cel mai serios obstacol în calea desăvârșirii spirituale a bărbatului, a perfecțiunii sale, a indianizării” (p. 95). Și explicația este continuată: „Atitudinea negativă a poetului nostru împotriva femeii derivă, așadar, în mod direct, din concepția scho-

popenhaueriană. Dar nici măcar Schopenhauer nu este original, întrucât datorează, la rândul său, cum se va vedea, concepția sa influenței gândirii indiene antice, unde, în mare măsură, această concepție este specifică și comună” (p. 99). Altfel spus: „Eminescu – Schopenhauer – Budism – Brahmanism – Indoeuropeni sunt treptele fundamentale pe care, parcugându-le, se poate ajunge la originea însăși a concepției negative asupra femeii” (p. 103).

Într-un fel de concluzie, Demetrio Marin Notează: „Între aceste două principii: unul *urani*, ceresc (bărbatul), celălalt *htonian*, pământean (femeia), nu există posibilitatea de comunicare, și cu atât mai puțin de contopire, ceea ce ar însemna unitate. Există, și este adevărat, dorința din partea unuia pentru lumea celuilalt și reciproc, așa cum se întâmplă în poemul intitulat *Luceafărul*, dar până la urmă ele rămân doar dorințe, pentru că fiecare se convinge de absoluta imposibilitate de a trece granița care-l separă în mod inexorabil de celălalt” (p. 108).

Cu această convingere, peste puțini ani, adică în 1957-1958, Demetrio Marin va da publicității și studiul „Influența gândirii indiene antice asupra conceptului de bărbat la Mihai Eminescu”. Încă de la început, chestiunea este pusă direct: „Bărbatul și Dumnezeu sunt cei doi pili în jurul cărora se concentrează îndelungatele meditații eminesciene” (p. 48). „Conceptul identității Spiritului bărbatului = Spiritul universului apare în multe scrieri eminesciene, atât în proză, cât și în versuri, și aceasta indică faptul că poetul se străduia să dezvolte în permanență fantoma care îi bântuia imaginația și mintea” (p. 49).

Analiza este continuată cu referire la principiul eminescian al identității, care pune în relief neputința divinității. „Dar, dacă admitem, cum face Eminescu, principiul identității fundamentale, de substanță, între indivizi și apoi între aceștia și Dumnezeu, ajungem obligatoriu la concluzia că *Eul uman* și, nu mai puțin *Eul divin* este creat *aba eterno* și este, de asemenea, nemuritor, astfel încât nimeni nu-i poate lua nemurirea, nici chiar Dumnezeu” (pp. 50-51). Este pregătită astfel trecerea către filosofia poeziei „Luceafărul”, a nuvelei „Sărmanul Dionis”, dar și a altor creații, toate puse în relație cu ideea transmigrăției eterne, din vechiul text indian al „Bhagavad-Gitei”. „Viața fenomenală nu este, deci, decât o aparență de forme goale și la fel este și omul «fenomenal», cu ajutorul cărora se manifestă întotdeauna aceeași forță necunoscută și în același timp imposibil de cunoscut” (p. 57). În paralel, intenția lui Demetrio Marin este aceea de a demonstra cum viziunea eminesciană se îndepărtează de creștinism. „Sufletul uman nu se află într-o stare de subor-

donare față de Creatorul său, ci are o existență, așa spune, paralelă, oricum independentă, și într-o stare de revoltă perpetuă împotriva lui Dumnezeu, pe care vrea să-l detroneze; ba mai mult, sufletul individual se identifică cu universul, om și Dumnezeu constituie o identitate, cu unele diferențe, deși lipsite de importanță. Suntem departe de revoluția ontologică introdusă de Iisus în lumea metafizico-religioasă” (p. 61).

Analiza lui Demetrio Marin ține însă legătura și cu realitatea concretă, unde vrea să fie descoperit idealul uman eminescian, atitudinea poetului-cugetător în fața vieții. „Idealul lui Eminescu nu este sfântul creștin, care trăiește întru Hristos prin dragoste pentru aproape, în totală ascultare față de divinitate, în perfectă umilință față de ea... Nimic din toate acestea la Eminescu. Din acest punct de vedere, el este extrem de logic în deducțiile practice extrase din sistemul său metafizico-religios. Putem să anticipăm că idealul poetului și filosofului Eminescu este idealul ascetului indian, al ascetului, în special, budist, care, cu tot comportamentul său pe această lume și, în primul rând, printr-o detașare completă de tot ceea ce ar putea constitui o atracție fenomenală, încearcă să atingă fericirea supremă, care este, în concepția unui adevărat budist, stingerea în Nirvana, în neiființă” (p. 62). O atitudine care poate fi exemplificată – consideră exegetul – prin trimitere la poezia „Glossă”, dar și la „Luceafărul”. Din aceasta din urmă trimitere rețin: „putem să fim siguri că Luceafărul este, pentru Eminescu, idealul uman, pătruns de valoarea sa ontologică în cosmos; omul ajuns la conștiința identității sale intime cu Divinitatea” (p. 63). În sens preventiv, exegetul adaugă: „să nu ni se răspundă că în acest poem (*Luceafărul*) apare și un alt bărbat, Cătălin... Cătălin și Cătălina reprezintă aceeași unitate ontologică, predispusă să trăiască în fenomenal, sub regim, așa spune, de matriarhat; doar Luceafărul își cunoaște adevărata natură ontologică de Bărbat și se comportă ca atare, numenal” (p. 63).

Către sfârșitul studiului asupra conceptului de bărbat, Demetrio Marin conchide: „bărbatul în producția artistico-filosofică eminesciană este la fel de greu de definit ca și divinitatea. Bărbatul, ontologic vorbind, este o entitate numenală, dacă nu chiar identică cu Divinitatea; scopul existenței sale este de a-și da seama de apartenența la viața numenală, însoțit de comportamentul corespunzător; cel apolinic, care privește cu inteligență superioară jocul iluzoriu al lumii fenomenale, la care nu poate și nu trebuie să participe” (pp. 77-78). Altfel spus, „desprinderea totală de viața fenomenală, deși nu se realizează întotdeauna, constituie pentru Eminescu efortul suprem și scopul final al Bărbatului, cu riscul chiar de a fi atras în vârtejul cel periculos, și anume, cel al bolilor psihice” (p. 78). O concluzie interesantă, însă este parțial credibilă, întrucât este întemeiată mai mult pe speculații. Adică este o explicație care poate fi susținută, dar poate fi și îndepărtată, în aceeași măsură.